

PINTO, António Costa (Ed.). *CORPORATISM AND FASCISM: The Corporatist Wave in Europe*. London: Routledge, 2017, 312 s. ISBN 9781138224834.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.3.11>

Portugalský historik Antonio Costa Pinto sa v poslednej dekáde etabloval ako popredný teoretik a znalec v dvoch oblastiach výskumu – medzivojnových fenoménoch fašizmu a korporativizmu. Na túto tému publikoval množstvo odborných prác i niekoľko kníh.¹ Vo všeobecnosti sa problematika korporativizmu dostáva v poslednom období čím ďalej tým viac do hľadáča historikov, ale i ďalších humanitných vedcov. Rozlíšiť pritom môžeme dve základné tendencie vo výskume: 1. špecifický výskum jednotlivých národných prípadov a 2. skúmanie korporativizmu v komparatívnej perspektíve a ako transnacionálny fenomén. Korporativizmus je pritom, zjednodušene povedané, systém založený nie na pluralizme politickej reprezentácie, ale na (údajne možnej) harmonickej spolupráci jednotlivých spoločenských vrstiev či skupín. Je to systém organizácie štátu na profesijnom princípe. To znamená, že spoločnosť je organizovaná do akýchsi stavov a na základe tohto rozdelenia si občania vyberajú svoju reprezentáciu: lekári volia lekárov, hutníci hutníkov, právnici právnikov. Korporativizmus pritom môže mať – ako dobre ukazuje i recenzovaná publikácia – rôzne formy. Korporácie, teda monopolné, navzájom si nekonkurujúce organizácie, môžu fungovať samostatne a riadiť politiku štátu alebo paralelne s parlamentom, pričom majú pre štát len poradnú funkciu a sú ním kontrolované a usmerňované. V niektorých prípadoch fungovali spolu s odborními, inde odborové hnutie zlikvidovali. Niekde mali povinné členstvo, inde nie.

Nová kniha profesora Costa Pinta *Corporatism and Fascism. The Corporatist Wave in Europe* prináša mix oboch zmienených prístupov (nacionálny i transnacionálny), špecificky sa však zameriava na vzťah medzi korporatizmom a fašizmom, resp. radikálnou pravicou v období medzi dvoma svetovými vojnami. Ide o kolektívnu monografiu 14 špecialistov, ktorí sa venujú problematike historického korporatizmu v ich krajinách, pod zostavovateľským vedením Costa Pinta, pričom on sám je autorom najrozsiahlejšej kapitoly. Vo svojej štúdii, ktorou otvára celú monografiu, priniesol pomerne detailný prehľad korporativizmu ako transnacionálneho fenoménu a venuje sa postupne jednotlivým národným prípadom. Rozdeľuje pritom sociálny a politický korporativizmus a hodnotí i jednotlivé režimy. Napríklad vojnový slovenský štát zaradil medzi krajiny so silným sociálnym korporativizmom a stredne silným politickým korporativizmom

1 Medzi najvýznamnejšie patria napr. COSTA PINTO, Antonio. *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 9781349480883; COSTA PINTO, Antonio – KALLIS, Aristotle (eds.). *The Nature of Fascism Revisited*. New York: Columbia University Press, 2012. ISBN 9780880336666; COSTA PINTO, Antonio – EATWELL, Roger – LARSEN, Stein U. (eds.). *Charisma and Fascism in Inter-war Europe*. London: Routledge, 2007. ISBN 9780415384926; COSTA PINTO, Antonio. *The Blue Shirts: Portuguese Fascism in Inter-war Europe*. New York: Columbia University Press, 2000. ISBN 9780880339827 či COSTA PINTO, Antonio – MARTINHO, Francisco Palomanes (eds.). *A Vaga Corporativa. Corporativismo e Ditaduras na Europa e América Latina*. Lisbon: Imprensa de Ciências Sociais, 2016. ISBN 9789726713685.

(s. 9). Politický korporativizmus pritom považuje za špecifický typ politického systému a organizácie, niekde medzi stredovekým cechmi a modernými odbormi.

Vo svojej štúdii však Costa Pinto ukazuje i to, že rozdiely medzi sociálnym a politickým korporativizmom nie je úplne jednoduché spozorovať a väčšina z celkom 24 diktátorských režimov, ktoré analyzuje, bola akýmsi „hybridom“ medzi oboma. Režimy sa snažili, väčšinou na základe propagandy, prevziať z cudziny to, čo považovali za vhodné, zároveň ale silne na vývoj režimu a jeho inštitúcií vplývali aj národné tradície a staré formy fungovania štátu. Každý štát bol teda špecifický. Zaujímavé pre slovenského čitateľa a slovenskú historiografiu sú predovšetkým pozorovania Costa Pinta ohľadom vojnového slovenského štátu. Podľa Costa Pinta bol Tiso i jeho režim silne ovplyvnený predovšetkým rakúskym príkladom, zvlášť menuje Ignaza Seipela, ktorý mal na Tisovo myslenie priamy vplyv. Už v roku 1931 opustil Tiso podľa Costa Pinta pozície parlamentnej demokracie a začal sa hlásiť ku katolíckemu korporativizmu, ako bol načrtnutý v pápežskej bule pápeža Pia XI. *Quadragesimo Anno* z roku 1931. Nová ústava vojnovéj slovenskej republiky bola pritom podľa Costa Pinta inšpirovaná predovšetkým Salazarovým Portugalskom a Dollfussovským Rakúskom. Pre vplyv radikálnejšieho Tuku, nacistického Nemecka a vplyvnej nemeckej menšiny v krajine sa však korporativistický systém nikdy nekonsolidoval.

Costa Pinto opisuje i spôsob, akým korporativizmus počas slovenského štátu fungoval – štátna rada sa stala akousi korporativistickou hornou komorou, ktorá mala radiť Tisovi. Tvorili ju premiér, prezident slovenského zhromaždenia (zrejme tým myslí Snem a jeho predsedu Martina Sokola?), členovia nominovaní Tisom, stranou a každou korporáciou. Podobne ako v prípade talianskej Veľkej fašistickej rady táto štátna rada určovala i to, kto bude v parlamente. Celý systém sa mal podľa Costa Pinta nazývať „kresťanský solidarizmus“ (s. 29) a podľa plánu mali postupne všetci Slováci vstúpiť do jednej z korporácií (Costa Pinto menuje tieto: poľnohospodárstvo, priemysel, obchod, bankovníctvo a poistenie, slobodné povolania, štátni zamestnanci a kultúrne pracovníci). Tieto korporácie mali nahradiť odbory. Vojnovému slovenskému štátu sa Costa Pinto vo svojom prehľade venoval v troch krátkych odsekoch (s. 28-29) a je zrejme, že sa v tejto problematike úplne neorientuje. S výnimkou Ješajahu Jelínka cituje výlučne práce zahraničných autorov – Jamesa Warda, Alaina Sobigoua či Jorga Hoenscha a niekoľkých ďalších. Vo svojej analýze je pritom povrchný a zároveň sa v nej vyskytuje niekoľko nezrovnalostí, či priamo chýb. Na druhej strane, slovenská historiografia sa takto postavenej problematike až na niekoľko čiastočných výnimiek² systematicky nevenovala a práce v anglickom jazyku absentujú úplne.

- 2 Napríklad BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010. ISBN 9788089523122; KAMENEC, Ivan. *Politický systém a režim Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945*. In BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava: Predsedníctvo SNR, 1991, s. 13-23; KAMENEC, Ivan. *Štátna rada v politickom systéme Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945*. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 2., s. 221-242. ISSN 0018-2575; LIP-TÁK, Ľubomír. *Vonkajšie a vnútorné faktory formovania politického systému na Slovensku*. In BARNOVSKÝ, Michal (ed.). *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953 (Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 6. – 8. decembra 1994)*. Bratisla-

Zaujímavé pre slovenského čitateľa i slovenskú historiografiu sú okrem úvodnej Costa Pintovej štúdie predovšetkým dve kapitoly: kapitola Johna Pollarda, v ktorej sa venuje katolíckej koncepcii korporativizmu a jej vplyvu na medzivojnovú Európu (s. 42-59) a kapitola Gerharda Botza o korporativistickom Rakúsku Dollfussa a Schuschingga v rokoch 1933 – 1938 (s. 144-173). Druhá menovaná je zaujímavou prípadovou štúdiou z hľadiska možnej komparácie s mechanizmami, ktoré zaviedla, alebo uvažovala, že zavedie, štátna moc na území Slovenska po roku 1939 – na čo upozorňuje vo svojom texte aj Costa Pinto. Pollard vo svojej kapitole priamo popisuje a analyzuje vplyv katolíckeho sociálneho myslenia³ na korporativizmus i pravicové režimy. Nejde však až tak ďaleko, aby označil katolícky korporativizmus za priamu inšpiráciu alebo nástroj na šírenie myšlienok fašizmu. Katolícka cirkev samotná sa pritom snažila vždy robiť prísny rozdiel medzi fašistickým/autoritatívnym korporativizmom a svojím vlastným. Pravdou však je aj to, že myšlienky korporativizmu sa často šírili Európou spolu s myšlienkami fašizmu a v podstate všetky fašistické hnutia sa ku korporativizmu hlásili. Pollard podceňuje, resp. ignoruje, ako veľmi na seba tieto myšlienkové smery vplývali. Zrejme to je i z nášho prostredia, v ktorom je flirtovanie časti katolíckych kruhov presadzujúcich korporativizmus s fašizmom jasne viditeľné (v českej časti republiky katolíci okolo časopisu *TAK* a ďalší, v slovenskom prostredí v prostredí HSLS).

Tretia kapitola knihy, venujúca sa problematike talianskej fašistickej Charty práce (*Carta de Lavoro*), je naopak jednou z najlepších častí monografie. Matteo Pasetti veľmi dobre postihol, akým spôsobom *Carta de Lavoro* (ne)fungovala v praxi, a zároveň poslúžila Mussoliniho režimu ako silná propagandistická zbraň – predovšetkým v dobe Veľkej hospodárskej krízy, ktorej sa podľa Duceho Taliansko vďaka korporativizmu vyhlo. Na Pasettiho myšlienky potom priamo nadviaže svojou štúdiou Laura Cerasi v piatej kapitole. Zaujímavou je i štvrtá kapitola, v ktorej Chris Tornhill zdôrazňuje, že popularita korporativizmu v medzivojnovom období tkvela predovšetkým v snahe nás ľudí nájsť riešenia pre mnohé problémy a výzvy, ktoré pred nimi stáli. Zdôrazňuje, že korporativistická snaha o dosiahnutie postliberálnej, harmonickej alternatívy, vyriešenie triedneho konfliktu a nájdenie tretej cesty medzi socializmom a kapitalizmom priniesla

---

va: Veda, 1995, s. 8-14. ISBN 8022404071; PODOLEC, Ondrej. K niektorým prvkom prvej slovenskej ústavy a ich reálnej aplikácii v politickom živote štátu. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2002, s. 11-31. ISBN 8089034381; čiastočne tiež napr. KATUNINEC, Milan. Charakter rakúskych a slovenských kresťanských odborov v prvej polovici 20. storočia. In *Historický časopis*, 2007, roč. 55, č. 4, s. 699-720. ISSN 0018-2575; TOKÁROVÁ, Zuzana. *Slovenský štát: režim medzi teóriou a politickou praxou*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016. ISBN 9788081524592 či zo starších prác LIPTÁK, Ľubomír. Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In *Slovenské národné povstanie v roku 1944*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 20-49 a CHREŇOVÁ, Júlia. *Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku v rokoch 1939 – 1945: prehľad*. Bratislava: Archív. správa. min. vnútra SSR, 1977 a ďalšie.

3 V českom jazyku pozri podrobnejšie napr. ŠTOFANÍK, Jakub. *Medzi krížom a kladivom. Recepčia sociálneho myslenia v katolíckej cirkvi v prvej polovici 20. storočia*. Praha: Nakladatelství Filozofické fakulty University Karlovy, 2017. ISBN 9788073087197.

okrem iného aj triumf organického nacionalizmu. Korporativizmus priniesol nacionalistickú inklúziu a jednotu a to tým, že potláčal triedne rozdiely či regionálne identity. A bola to práve táto snaha o vytvorenie jednoty, kde korporativizmus najviac zlyhal. Žiadny z režimov, či už diktátorských, autoritatívnych, alebo priamo fašistických, nikdy nedokázal vyriešiť spoločenskú fragmentáciu a jednotliví diktátori korporativistické plány buď nikdy reálne nezavedli, veľmi skoro ich opustili, alebo čelili kolapsu celého systému.

Medzi slabšie kapitoly patrí šiesta od Klausa Neumanna, v ktorej sa venoval korporativizmu v medzivojnovom Nemecku. Je príliš popisný, málo analyzuje a predovšetkým – nacistickej koncepcii korporativizmu venoval len 3 strany, pričom sa viac-menej uspokojil s tvrdením, že nacisti korporativizmus odmietli. Toto tvrdenie je síce pravdivé a správne, zároveň však príliš zjednodušujúce. Omnoho viac sa mohol venovať napríklad viacerým pokusom o zavedenie korporativizmu a rôznym koncepciám Walthera Darrého či ďalších nacistov, ktorí prejavili pre korporativizmus značnú dávku entuziazmu – minimálne do doby, kým ju definitívne nepochoval sám Adolf Hitler. V publikácii tohto charakteru určite bol priestor na detailnejšie rozobratie tohto fenoménu. Poslednými kapitolami, ktoré stoja aspoň za zmienku, sú posledné dve štúdie knihy, obe napísané Aristotle Kallisom, ešte pomerne mladým, no už prominentným gréckym historikom fašizmu. V trinástej kapitole sa rozsiahle venuje analýze Matexasovho režimu v Grécku vo vzťahu ku korporativizmu a svojím druhým textom uzatvára celú knihu. Vo svojom zhrnutí sa zamýšľa nad dôvodmi, prečo mali korporativistické myšlienky tak veľký ohlas práve v medzivojnovom období, prečo to bolo práve medzi vojnami, keď sa dostali mimo svojich pôvodných kultúrnych koreňov v katolíckom myslení. Hovorí dokonca o „korporativistickom momente“ v dejinách ľudstva. Všetko to pritom dáva do kontextu krízy a zlyhania liberálnej demokracie, ktorej elity nedokázali pochopiť a reagovať na novú realitu masovej spoločnosti a masovej politiky. Dostatočný dôraz vo svojom texte dáva i na úlohu, ktorú pri šírení „korporativistického myslenia“ zohral taliansky fašizmus, pre ktorý sa korporativizmus stal jedným z primárnych vývozných artiklov.

Napriek svojej sofistikovanosti a rozsiahlemu empirickému výskumu, ktorý sa podaril jednotlivým autorom zhromaždiť, monografia neodpovedá na všetky otázky, ktoré výskum vzťahu medzi korporativizmom a fašizmom prináša. To sa týka predovšetkým konceptuálnych záležitostí. Nejasný je predovšetkým rozdiel medzi praktickým fungovaním sociálneho a politického korporativizmu, ktoré analyzuje na začiatku Costa Pinto. Je možné, aby sociálny korporativizmus fungoval bez politického? A naopak, je možné, aby ten politický fungoval bez politického? Podľa tabuľky na s. 9 v nacistickom Nemecku (1933 – 1945) síce fungoval stredne silný sociálny korporativizmus, no žiaden politický. Podobne tomu bolo v Juhoslávii pod kráľovskou diktatúrou (1929 – 1934). Je teda sociálny korporatizmus nevyhnutným predpokladom pre politický alebo môže, aspoň v teoretickej rovine, existovať štát s politickým systémom organizovaným na korporátnej báze, no s pluralizmom v sociálnej oblasti? Niektoré štáty (Mussoliniho Taliansko) mali i svoju kultúrnu oblasť – do istej miery – organizovanú na základe korporativizmu. Kde je v tomto systéme teda miesto kultúrneho korporativizmu, ako fungoval a ako sa presadzoval? Samozrejme, výskum korporativizmu ako medzivojnového fenoménu a zvlášť v kontexte nárastu fašistických a radikálne pravicových diktátorských režimov stále nie

je, napriek istým pokrokom predovšetkým v posledných rokoch, na konci. Práve naopak, čím viac sa mu humanitní a spoločenský vedci venujú, tým viac otázok vyvstáva a tým viac pôvodných interpretácií je nutné prehodnotiť. Kolektívna monografia Costa Pinta nemá, ani nemôže mať ambíciu zodpovedať na všetky otázky.

Korporativistické projekty by sme pritom mali brať vážne, pretože na základe i takých historických analýz, ako je recenzovaná kniha, je zrejmé, že jednotlivé národné projekty korporativizmu neboli úplným zlyhaním či mŕtvou vývojovou líniou, ako doteraz historici často tvrdili, ale naopak, mnoho z opatrení, ktoré zaviedli fašistické či diktátorské režimy, ostalo v praxi i po ich likvidácii. A to napriek tomu, že korporativizmus ako taký vlastne nikdy nebol nikde skutočne naplno zavedený – a kde bol, skolaboval. Mussolini nezaviedol korporativizmus naplno až do roku 1939, Salazarovo Portugalsko až v roku 1950, nacisti ho sami z pragmatických dôvodov nezaviedli nikdy a z tých istých pragmatických dôvodov ho nedovolili zaviesť ani u svojich satelitov – príkladom môže byť práve Slovensko. V Metaxasovom Grécku existovalo korporativistické usporiadanie len na papieri, v Juhoslávii fungoval korporativizmus len veľmi krátko a podobne neúspešný bol v ďalších krajinách. Zároveň, ako je z tejto publikácie zrejmé, korporativizmus vážnym spôsobom vplýval na vývoj jednotlivých diktátorských režimov a priamo ovplyvňoval spôsob, akým fungovali a ako sa snažili rekonštruovať spoločnosť i hospodárstvo pri vytváraní „nového človeka“, „nového štátu“ a „nového svetového poriadku“. Zaujímavá je i transnacionálna dimenzia rozširovania korporativizmu. Z príspevku Mattea Pasettiho pritom vyplýva, že jednotlivé režimy sa navzájom silne ovplyvňovali a nezanedbateľnú úlohu mala tiež propaganda – predovšetkým v prípade zmieneného talianskeho fašizmu. *Carta de Lavoro* navrhnutá Alfredom Roccom je typickým príkladom – preložili a prezentovali ju ako budúcnosť i českí fašisti, v skutočnosti však naplno nikdy nebola zavedená ani v Taliansku.

Kniha Antonia Costa Pinta a jeho trinástich kolegov je preto cenným príspevkom do historiografie a výborným úvodom do problematiky – pravdepodobne prvou prácou, po ktorej by mal záujemca siahnuť. Zároveň ukazuje, akým spôsobom a pod akými vplyvmi sa demokracie postupne, za výdatnej podpory korporativistických myšlienok, transformovali do rôznych pravicových, diktátorských či priamo fašistických režimov – a to je, žiaľ, problematika aktuálna i dnes.

Jakub Drábik
Historický ústav SAV